

Bouwhistorisch onderzoek

BOUWHISTORISCHE OPNAME

Adres	: Brugstraat 3
Status	: toekomstig gemeentelijk monument met voorbescherming
Reden	: verbouwing van het pand
Periode	: juni-september 2003
Onderzocht door	: Taco Tel
Auteur	: Taco Tel
Datum	: Groningen, 17 juni 2005, aanvulling 16 november 2006

Inleiding

Het pand Brugstraat 3 is verbouwd waarbij veel waardevolle bouwsporen tijdelijk in het zicht zijn geweest. Deze bouwsporen zijn bestudeerd en vastgelegd op foto's en schetsen. In deze bouwhistorische opname wordt het pand beschreven en geanalyseerd. Brugstraat 3 heeft een sterke relatie met Brugstraat 5 en ook met Brugstraat 1. Van Brugstraat 5 is een bouwhistorische verkenning geschreven door Jan van der Hoeve en gegevens uit dit rapport zijn gebruikt voor deze opname.¹ Om een idee te krijgen van de bouwgeschiedenis in de 20e eeuw van Brugstraat 1 zijn gegevens gebruikt uit het bouwdoossier van de dienst RO/EZ van de gemeente Groningen.² De bouwgeschiedenis van dit pand gaat echter terug tot de middeleeuwen maar door een grote verbouwing in 1939 is zeer veel van de oude bouwsubstantie opgeruimd. De linker zijgevel is wel behouden gebleven en mogelijk geldt dit ook voor een deel van de rechter zijgevel en eventueel een deel van de balklagen. Nader onderzoek tijdens een verbouwing kan hierover uitsluitsel geven.

Voor dit onderzoek is verder gebruik gemaakt van de kaart van E. Haubois uit circa 1643 en de oudste kadasterkaart uit circa 1828. Het onderzoek is gepubliceerd in Hervonden Stad 2005.

Brugstraat 3, voorgevel voor de restauratie van 2003

¹ Hoeve, J. van der, Bouwhistorische verkenning Brugstraat 5, 26 december 2003. Dit rapport is gemaakt in het kader van de Cultuurhistorische inventarisatie van de gemeente Groningen.

² Dienst RO/EZ, bouwdoossier B 5429. Dit dossier bevat gegevens vanaf 1903 t/m 1987 inclusief een groot aantal verbouwtekeningen.

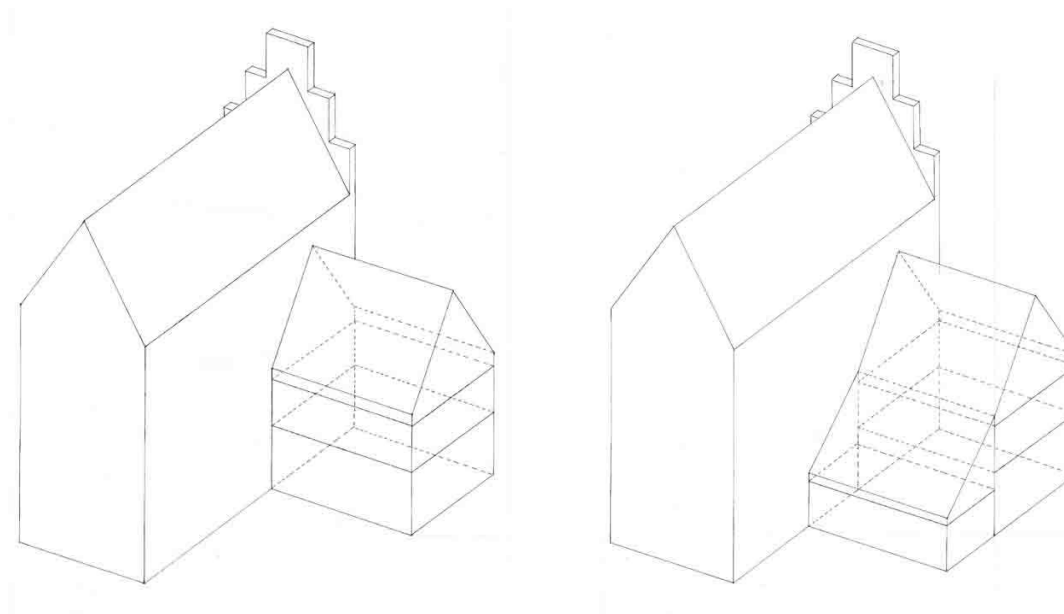
Situering/structuur

Het pand is gelegen in de noordwand van de Brugstraat met ten oosten ervan het hoekpand met de Lutkenieuwstraat. Het pand staat op een langwerpig rechthoekig perceel met daarop achtereenvolgens een onderkelderd voorhuis, een overdekte binnenplaats, een achterhuis en een kleine tuin. Het voorhuis is onder te verdelen in een vierlaagse voorbouw en een drielaagse achterbouw met over beide delen een schilddak. Door het verschil in aantal bouwlagen liggen de vloerniveaus van de voor- en de achterbeuk niet allemaal op dezelfde hoogte. Het achterhuis telt twee bouwlagen met een plat dak.

Bouwgeschiedenis

Het huis heeft een zeer opmerkelijke en ingewikkelde bouwgeschiedenis die ook na dit onderzoek nog niet geheel duidelijk is. Het dwarshuis staat tegen een ouder gotisch hoekhuis en vormde hier waarschijnlijk een onderdeel van. Omdat het dwarshuis later is gesplitst (de huidige nummers 3 en 5) komt ook Brugstraat 5 in dit verhaal aan bod.

Het huis is kort na 1545 gebouwd, als tweelaags dwarshuis dat rechts tegen een ouder (van oorsprong gotisch) hoekhuis staat.³ (bouwphase 1)

Bouwfase 1 (ca. 1550): dimetrische projectie van Brugstraat 1(links), 3 en 5, gezien vanaf de achterkant. Het dwarshuis staat tegen het grote en oudere hoekhuis.

Bouwfase 2 (tweede helft 16^e /vroeg 17^e eeuw): toevoeging van een achterbeuk.

In Brugstraat 3 en 5 is de structuur van het dwarshuis herkenbaar aan de zware eiken balklagen van de eerste en tweede verdieping die haaks op de straat liggen en aan de oorspronkelijke achtergevel die gedeeltelijk in het huis bewaard is, inclusief de borstwering met muurplaat.⁴ In de kap van nr. 5 zijn ook de originele dakgebinten bewaard gebleven met de gezaagde telmerken II en III. In Brugstraat 3 is het oorspronkelijke gebint verdwenen maar dit moet het nummer I hebben gehad. Dit vormt het duidelijkste bewijs voor de samenhang. Of het pand vanaf de bouw een kelder heeft gehad is niet duidelijk. Het huis kreeg al snel een tweede beuk direct achter de voorbeuk. (bouwphase 2) Deze achterbeuk heeft een kelder die bij nr. 3 voorzien was van eikenhouten zolderbalken zodat een hoge ouderdom wordt vermoed. In de oostmuur van de achterbeuk (de linkerzijgevel van Brugstraat 1) was tijdens de verbouwing een (slecht zichtbare) schuine lijn waarneembaar, mogelijk de aftekening van het bijbehorende lessenaarsdak dat in het verlengde van het achterdakschild van de voorbeuk lag.

³ Pressler GmbH Planung und Bauforschung, Brugstraat 5 (dendrochronologisch onderzoeksrapport (11-7). Recklinghausen, Duitsland, 2005. In de kapconstructie van Brugstraat 5 zijn drie monsters geboord welke uitstekend dateerbaar bleken. De kapdata van de bomen waaruit het hout afkomstig is: herfst/winter 1545, na 1535 en 1546 ± 4 jaar.

⁴ De tienlagenmaat van de oorspronkelijke achtergevel (nu tussenmuur) is ca. 80 cm.

Uitsnede uit de kaart van Haubois (ca. 1643) waarop het gotische hoekhuis met dwarshuis staat afgebeeld. Achter het dwarshuis is een binnenplaats met daar weer achter bebouwing. Van deze achterliggende bebouwing is tijdens dit onderzoek niets teruggevonden.

Op de kaart van Haubois uit circa 1643 is het dwarshuis niet getekend hoewel het vermoedelijk toen al wel bestond. Het kan zijn dat de achterbeuk daarom later tot stand kwam maar toch is het waarschijnlijker dat dit er toen al wel stond en dat Haubois kennelijk geen kennis heeft gehad van het gehele bouwvolume. Door de besloten ligging is het niet vanaf de straat waarneembaar. Het dwarshuis staat rechts tegen Brugstraat 1, een fors hoekhuis links van de Lutkenieuwstraat dat volgens Haubois een trapgevel met pinakels had. De linkerzijgevel hiervan is bewaard gebleven en het forse baksteenformaat duidt op een hoge ouderdom die past bij de getoonde gevelvorm.⁵ Een fors middeleeuws hoekhuis met daar tegenaan gebouwd een dwarshuis is kenmerkend voor meer straat- en pleinhoeken in de stad Groningen. Dergelijke hoekhuizen werden vanaf de 13e eeuw gebouwd door welgestelde families die zich een prominente vestigingsplaats konden permitteren. Deze panden werden veelal naar achteren uitgebreid met achterhuizen en in een aantal gevallen, wanneer het perceel breed genoeg was, verrees ook een dwarshuis aan de kant van de hoofdstraat of het plein. Enkele voorbeelden zijn Herestraat 40 hoek Hoogstraatje met een hoekhuis uit de tweede helft van de 13e eeuw met een dwarshuis dat waarschijnlijk aan het eind van de 15e eeuw werd gebouwd⁶, Oosterstraat hoek Poelestraat (grotendeels vernieuwd in 1898 en 1899) en het 'Bontehuis' op de hoek van de Vismarkt met de Pelsterstraat (nagenoeg geheel gesloopt in 1856).

De scheiding tussen nr. 3 en nr. 5 bestaat voor een groot deel uit een opmerkelijk licht geconstrueerde vakwerkconstructie. Uit de manier waarop deze muur is aangebracht blijkt dat het na de bouw van het tweebeukige dwarshuis is geplaatst, vermoedelijk al in de 17e eeuw. (bouwfase 3)

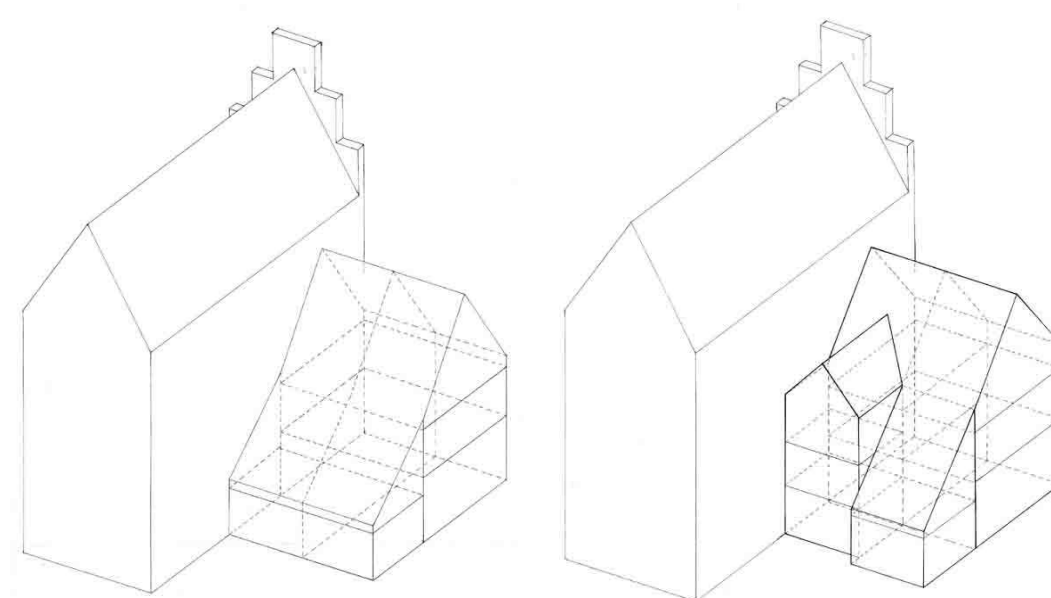
Dat de muur niet al bij de bouw is geplaatst blijkt uit het feit dat hierin een vloerbalk met daarop het vloerhout is opgenomen. De wand zelf is opgebouwd uit eiken stijlen en regels zodat rechthoekige vakken ontstonden die zijn gevuld met dunne klampmuren. Hiervoor zijn forse bakstenen gebruikt die niet op de gebruikelijke manier zijn gemetseld maar de stenen zijn op zijn kant geplaatst.⁷ Een opmerkelijk detail dat het bouwfaseverschil documenteert werd gevonden bij de achtermuur van de achterbeuk waar te zien was dat een eiken regel geplaatst was in een in de muur gehakt gat. Om de

⁵ Tienlagenmaat 90,5-92 cm.

⁶ Reinstra A., Herestraat 40, een bouwhistorisch onderzoek. 's-Hertogenbosch, 1994, 72-76.

⁷ Baksteenformaat 30,0-30,5×14,3-15,0×7,0 cm.

regel goed vast te zetten was deze met een zware houten wig vastgeslagen. In Groningen zijn dergelijke binnenwanden in de vorm van vakwerkconstructies ook aangetroffen in Oude Ebbingestraat 78/80 (vermoedelijk 17e-eeuws)⁸ en Vismarkt 38 (vermoedelijk 16e of 17e-eeuws).⁹

Bouwfase 3 (17^e eeuw): splitsing van het dwarshuis door de plaatsing van een scheidingswand.

Bouwfase 4 (vroeg 18^e eeuw): De achterbeuk van Brugstraat 3 wordt vernieuwd en hoger opgetrokken.

Na de splitsing van het dwarshuis ontstonden twee zelfstandige huizen die vanaf dat moment een onafhankelijke ontwikkeling hebben doorgemaakt waarbij nr. 3 meer verbouwd is als nr 5. Hierdoor is de samenhang vanaf de straat moeilijk herkenbaar.

Brugstraat 5 is in fasen naar achteren uitgebreid en kreeg in de 18e eeuw een nieuwe kap op de oude gebinten waarbij de borstweringen werden verhoogd en de dakhelling flauwer werd.

De achterbeuk van Brugstraat 3 werd grotendeels vernieuwd en verhoogd tot twee bouwlagen waardoor het muurwerk hiervan zelfs hoger werd dan de oorspronkelijke hoogte van het muurwerk van de voorbeuk. Vermoedelijk vonden daarom de verhoging van de borstweringen en de bouw van het nieuwe achterhuis tegelijk plaats. Dit zal zijn gebeurd in de late 17e of vroege 18e eeuw, mogelijk tegelijk met de bouw van een achterhuis dat volgens een banderol met jaartal “Aō 1710” tot stand kwam. (bouwfase 4) Opmerkelijk is dat het baksteenformaat van beide bouwdelen ongeveer gelijk is waarbij in de vernieuwde achterbeuk hoekklezortjes zijn toegepast, iets dat tot circa 1730 gebruikelijk was. Hoe de kap van de achterbeuk op de voorbeuk aansloot, is onduidelijk. In de dimetrische projectie is daarom gekozen voor de meest voor de hand liggende optie. De nieuwe achtergevel werd iets terug gelegd en de muurhoek hiervan rust op de zijmuur van Brugstraat 5. Van het achterhuis resteert voornamelijk de voorgevel van de verdieping waarbij het ovale venster genoemd moet worden. Dit is kenmerkend voor architectuur uit de tweede helft van de 17e eeuw en het begin van de 18e eeuw. In een latere bouwfase is het venster dichtgemetseld.

In de 19e eeuw hebben in Brugstraat 3 diverse verbouwingen plaatsgevonden waarbij het moeilijk is de precieze fasering aan te geven. Op de eerste verdieping werd in de eerste helft van de 19e eeuw een kachelnis geplaatst met een halfronde boog met een sluitsteen bovenin. Het zware balkenplafond van

⁸ Hoeve, J. van der en R. van Loenen, ‘Oude Ebbingestraat 78/80, ‘alwaer de gouden schaele uithangt’’, in: *Hervonden Stad 3* (1998), 61-72.

⁹ Hoeve, J. van der, *Bouwhistorische verkenning Vismarkt 38*. Groningen, 2005.

deze kamer werd op een moment in de 19e eeuw voorzien van stucwerk. De balken werden omstuukt waarbij profielen werden aangebracht.

In de jaren 60 of 70 van de 19e eeuw kreeg het pand een winkelpui in eclectische trant die over de volle breedte van de voorgevel geplaatst. Door latere modernisering was deze bijna geheel aan het oog onttrokken en verworden tot een onaantrekkelijke pui van plaatmateriaal waarin alleen de middelste gedeelten van twee originele gietijzeren zuilen een merkwaardig artefact vormden. Tijdens de verbouwing werd het plaatmateriaal verwijderd en bleek dat de 19e-eeuwse pui grotendeels behouden was gebleven zodat restauratie mogelijk was.

Vermoedelijk werd de begane grondvloer eveneens in de jaren 60 of 70 van de 19e eeuw vernieuwd en in de kelder kwam een gemetselde bakkersoven. Mogelijk had de voorbeuk voor die tijd geen kelder, gegevens hierover ontbreken echter.

In de tweede helft van de 19e eeuw (mogelijk tegelijk met de plaatsing van de winkelpui) werd Brugstraat 3 zeer opmerkelijke manier verbouwd, waarbij zowel de kap van de voorbeuk als de kap van de achterbeuk werd gesloopt zodat een aanzienlijke vergroting kon worden gerealiseerd. De voorbeuk werd met twee bouwlagen verhoogd en de achterbeuk met één bouwlaag en dit geheel werd met een flauw hellend schilddak afgedekt waarvan de nok haaks op de straat ligt. (bouwfase 5) De tweede verdieping van de voorbeuk werd uitgevoerd in steen terwijl de verdere ophoging in houtskelet werd vervaardigd. Gezien het verschil in constructiewijze zou hierin een bouwfaseverschil kunnen zitten maar dan is de vraag welke dakvorm hierbij heeft gehoord omdat dit niet gecombineerd kan worden met het 16e-eeuwse gebint en de dwarskap. Ook de typisch 19e-eeuwse binnenafwerking van deze verdieping doet vermoeden dat dit tegelijk met de verdere ophoging heeft plaatsgevonden.

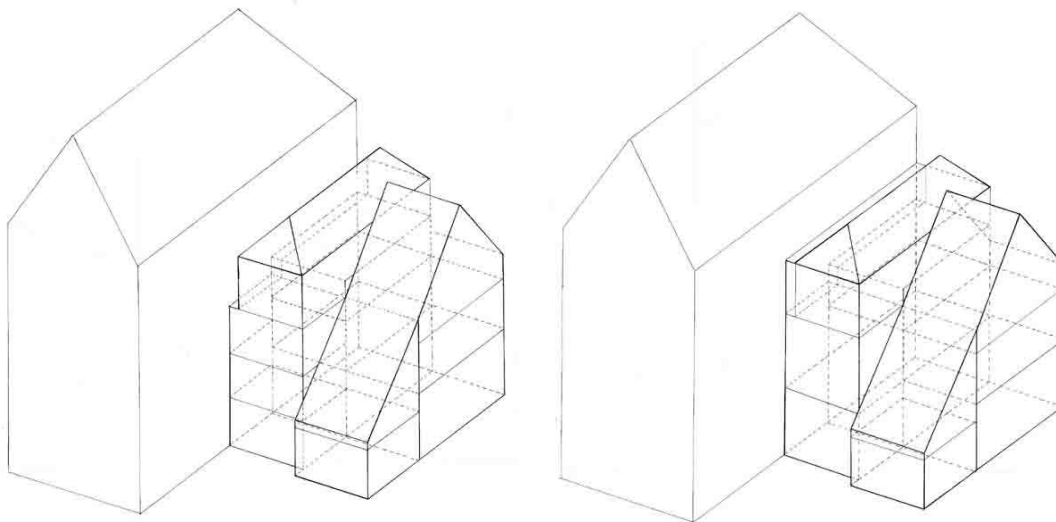
Wellicht werd bij deze gelegenheid ook het daaronder gelegen metselwerk van de voorgevel vernieuwd, aangezien tijdens het onderzoek bleek dat hier de 16e-eeuwse muur niet meer aanwezig is. Het gevonden baksteenwerk heeft een karakteristiek die past bij de 19e eeuw of eventueel bij de 18e eeuw. Opmerkelijk is dat op de borstwering van de oorspronkelijke achtermuur van de voorbeuk de eikenhouten muurplaat van de 16e-eeuwse dwarshuiskap gehandhaafd bleef.

De zeer opmerkelijke houtskeletconstructie geeft aan dat men gewicht wilde besparen. De constructie bestaat uit stijlen, dekbalken en korbeels met pengatverbindingen. In de stijlen zijn zaagtandvormige uitsprongen gemaakt zodat de houten delen overlappend konden worden aangebracht, zogenaamd potdekselwerk.

Door het hoogteverschil tussen de voor- en de achterbeuk is de houtskeletconstructie achter hoger dan voor zodat de nieuwe zoldervloer met kap op één niveau kon worden gebracht. Op het skelet werd een eenvoudige rondhouten sporenkap geplaatst. Daarbij werd ervoor gekozen om niet tegen het hogere hoekhuis aan te bouwen maar de extra bouwlaag werd als het ware een zelfstandig houten huisje; alleen de voor- en de achtergevel werden van steen. De gebinten van het skelet zijn voorzien van gehakte telmerken waaruit blijkt dat alle onderdelen van tevoren werden klaargemaakt. In een latere fase is het potdekselwerk verwijderd en werd op een bijzonder klungelige wijze, tussen de stijlen, een halfsteensmuur gemetseld van "geeltjes". Roestige nagels in de stijlen aan de westkant achter de nok van nr. 5 bewijzen dat het potdekselwerk hier heeft gezeten. Aan de andere kant van de nok en aan de oostkant zou dit van het begin af aan gemetseld geweest kunnen zijn aangezien hier nagelresten ontbreken. Later in de 19e eeuw werd de ruimte tussen de opbouw en het opgaande muurwerk van het hoekhuis er alsnog bijgetrokken en in de achterbeuk gemaakt tot kast. Voor de plaatsing van een kastdeur werd een stijl van het houtskelet verwijderd. Tot die tijd had de dakgoot hier onder aan de houtskeletwand gezeten, dus op de oude hoogte van de bouwfase hiervoor. In deze kast waren tijdens het onderzoek de oude watersporen op het muurwerk zichtbaar. Bijzonder is dat ter hoogte van de vroegere goot nog wel de vergaarbak van de regenpijp is aangebracht. Hoewel deze bak van modern pvc is vervaardigd heeft men nooit de moeite genomen deze op de nieuwe hoogte aan te brengen.

In de late 19e eeuw (mogelijk in 1882; dit jaartal werd gevonden op een behangselfragment) volgde een ingrijpende verbouwing van de achterbeuk waarbij de vloeren van de eerste en tweede verdieping werden weggebroken en vervangen door één nieuwe vloer die op dezelfde hoogte werd aangebracht als de eerste verdieping van de voorbeuk. (bouwfase 6) Door deze wijziging moest ook de vensterindeling in de achtergevel worden aangepast aan de nieuwe vloerhoogtes waarvoor het gehele middendeel van de achtergevel werd uitgebroken en voorzien van een nieuwe invulling. Op de begane

grond kwam een pui naar de binnenplaats en op de verdieping twee hoge vensters. Ook het trappenhuis dat in de voorbeuk tegen de tussenmuur is gesitueerd, moest worden aangepast voor de nieuwe vloerhoogte. Uit een verbouwtekening uit 1951 blijkt dat deze kamer op twee manieren bereikbaar was. Vanuit het bestaande trappenhuis links achter in de voorbeuk werd ter hoogte van het tussenbordes een doorgang in de tussenmuur gehakt waarvandaan een korte trap omhoog voerde in de achterkamer van de achterbeuk. In diezelfde tussenmuur werd iets hoger nog een opening gehakt zodat vanaf de eerste verdieping in de voorbeuk rechtstreeks naar de kamer in de achterbeuk gelopen kon worden. Waarom men in dit geval voor twee toegangen heeft gekozen, is niet duidelijk. De begane grond en verdieping van de achterbeuk kregen een eenvoudig stucplafond met middenornament. In 1951 werd de trap vanaf het tussenbordes buiten gebruik gesteld zodat het trapgat kon worden dichtgelegd voor de plaatsing van een toilet. Tijdens de onlangs uitgevoerde verbouwing werd het toilet verwijderd en kwam de trap weer te voorschijn. Een grote verrassing was de vondst van een oude deur in de tussenwand ter plaatse van het tussenbordes naast de vrijgelegde trap naar de verdieping van de achterbeuk. Dit tussenbordes ligt ter hoogte van de vroegere eerste verdiepingvloer van de achterbeuk en de deur verschafte voor circa 1882 de toegang. De drempelhoogte van deze deur komt overeen met de teruggevonden vloerhoogte die afleesbaar was aan een ingemetselde eiken balk met daarop vloerhout in de scheidingswand van de achterbeuk tussen Brugstraat 3 en 5.

Bouwfase 5 (tweede helft 19e eeuw): Brugstraat 3 wordt met nog een verdieping verhoogd waarvoor de oude kapconstructie wordt verwijderd.

Bouwfase 6 (late 19e eeuw): Sloop van twee vloeren in de achterbeuk van Brugstraat 3; één nieuwe vloer op hetzelfde niveau als de verdiepingvloer van de voorbeuk. Verder wordt de dakgoot langs het hoekhuis hoger geplaatst.

In de tweede helft van de 20e eeuw werd de binnenplaats overbouwd, de indeling op de begane grond gewijzigd en het achterhuis werd grondig gemoderniseerd waarbij onder andere de kap werd vervangen door een plat dak.

Tijdens de onlangs afgesloten verbouwing en restauratie is de structuur van het pand op één plaats gewijzigd. De zoldervloer op de houtskelconstructie in de voorbeuk is verwijderd zodat de derde verdieping een goede stahoogte heeft gekregen. Daarnaast is de kapconstructie vernieuwd en de gehele begane grondvloer werd van beton gemaakt. Van de oude afwerking is een deel (met name het behang op jute), vervangen door nieuwe materialen. Omdat veel kozijnen en ramen in de voorgevel door houtrot waren aangetast, zijn deze vernieuwd. De trap in de voorbeuk en diverse oude deuren en plafondafwerkingen zijn behouden gebleven.

Beschrijving exterieur

Voorgevel

De in natuursteenblok-imitatie bepleistering uitgevoerde drie traveeën brede en vier bouwlagen hoge voorgevel is smal en hoog. Oorspronkelijk vormden Brugstraat 3 en 5 één pand van twee bouwlagen en moet de voorgevel uit hetzelfde metselwerk hebben bestaan van een fors formaat baksteen. Tussen beide geveldelen zijn echter opmerkelijke verschillen die erop wijzen dat de gevel van nr. 3 later is vernieuwd en met twee bouwlagen opgehoogd terwijl nr. 5 wellicht nog delen van het originele metselwerk bezit. Doordat op de verdieping van nr. 3 een verrot kozijn is verwijderd werd duidelijk dat dit muurwerk is gemetseld van een klein formaat baksteen dat niet ouder dan de 18e eeuw kan zijn. Op de eerste verdieping is een vijfagenmaat van 29 cm gemeten met bastenen van circa 22 cm lang. In de gevel van nr. 5 bevinden zich muurankers tussen de vensters terwijl die bij nr. 3 niet in het zicht zijn, hier moeten zogenaamde blindankers zijn toegepast. Blindankers werden veel toegepast in de 18e eeuw en daarna wanneer men de ankers niet in het zicht wilde hebben. Deze constructiewijze past goed bij de datering van de bakstenen. Verder springt de gevel van nr. 3 op de aansluiting met nr. 5 enkele centimeters naar achteren waaruit eveneens een bouwfaseverschil blijkt.

Op de begane grond van nr. 3 bevindt zich een winkelpui die dateert uit de jaren 60 of 70 van de 19e eeuw. De pui was voorzien van moderne beplating die ten tijde van het onderzoek is verwijderd. Hierachter bleek een redelijk gaaf bewaard gebleven winkelpui te zitten, alleen een geprofileerde lijst aan de bovenkant ontbrak. Deze pui is drie traveeën breed met in het midden de winkel deur met bovenlicht die wordt geflankeerd door twee gietijzeren zuilen. Aan weerszijden van de pui bevinden zich houten geprofileerde panelen met in het midden een cirkelornament. De ramen en het bovenlicht boven de deur hebben aan de bovenkant een liggende elipsboog. In de borstwering links bevindt zich een kelderraam en in de borstwering rechts de keldertoegang. Tijdens de verbouwing van het pand in 2003 is de winkelpui gerestaureerd.

De winkelpui nadat tijdens de restauratie de moderne beplating was verwijderd en het resultaat na herstel.

De muuropeningen ten behoeve van de vensters in de gevel zijn aan de bovenkant toogvormig terwijl de kozijnen rechte bovendorpels hebben. Opvallend is het verschil van de neggemaat van de vensters van de eerste verdieping ten opzichte van de tweede en derde verdieping waaruit een bouwfaseverschil blijkt. Op de eerste verdieping bevinden zich H-vensters met een vast kalf en glas in lood bovenlichten. De vensters op de tweede verdieping zijn tweedelig met in het rechter raam een verticale middenroede, terwijl de twee ramen links daarvan naar binnen draaiende stolpramen zijn. De derde verdieping bezit mezzaninovensters met een verticale middenroede.

De gevel is aan de bovenkant voorzien van een eenvoudige kroonlijst die niet buiten de zijkanten van de gevel steekt. Deze kroonlijst is vrij recent nieuw gemaakt naar oud model. Op een oude foto is te zien dat de kroonlijst voor de vernieuwing op de uiteinden was voorzien van een console.

Linker zijgevel

Boven het dak van Brugstraat 5 is de westelijke zijgevel zichtbaar: een klein driehoekig stukje zijgevel van de voorbeuk ter hoogte van de derde verdieping en een groter driehoekig stuk zijgevel van de achterbeuk ter hoogte van de eerste en tweede verdieping. (de voorbeuk telt één bouwlaag meer dan de achterbeuk). De opbouw van deze gevel is opmerkelijk. Laat in de 19e eeuw werd het pand met een verdieping verhoogd. De constructie laat zien dat dit geheel in houtbouw zou worden uitgevoerd. De muren van deze verhoging bestaan uit een muurplaat met daarop stijlen met daar weer overheen een muurplaat ten behoeve van de kap. De stijlen zijn voorzien van uitsparingen ten behoeve van potdekselwerk. In het gedeelte van de achterbouw zijn nagelresten in de stijlen te vinden zodat het potdekselwerk hier heeft gezeten. Dit hout is op enig moment verwijderd en tussen de stijlen zit nu halfsteens muurwerk. Dit is een opmerkelijk lichte en kwetsbare constructie. Tegen de stijlen van de voorbouw is nooit potdekselwerk aangebracht, hier werden geen nagelresten of spijkergaten gevonden. Men volstond hier met het metselen van een dunne halfsteens muur voor de stijlen langs. Onder de muurplaat in de zijgevel van de achterbouw bevindt zich dun bepleisterd muurwerk met een penant.

Rechter zijgevel

Het pand is gebouwd tegen het hogere rechter buurpand en bezit aan deze kant geen eigen muur. Dit buurpand staat op de hoek met de Lutkenieuwstraat en is in fasen grondig verbouwd waarbij een verbouwing in 1939 van groot belang is. De linker zijgevel van dit pand dateert op grond van de gemeten tienlagenmaten vermoedelijk uit de 14e of de eerste helft van de 15e eeuw. Op de begane grond van de voorbouw is de tienlagenmaat 92 cm en op de eerste verdieping van de achterbouw is de tienlagenmaat 90,5 cm.

Achtergevel

De achtergevel van de begane grond bezat tot de recente verbouwing een laat 19e eeuwse indeling die is verwijderd om de winkelruimte te vergroten. Het boven gelegen muurwerk rust op een stalen balk. De gevel van de eerste verdieping is twee raamtraveeën breed en twee bouwlagen hoog. Op de eerste verdieping bevinden zich twee forse en opmerkelijk hoge vensters uit de 19de eeuw die deels van een moderne invulling zijn voorzien. Alleen de tweeruits bovenlichten zijn nog 19e eeuws. De vensters zijn a-symmetrisch in de gevel geplaatst waardoor de penant tussen de vensters zich aanzienlijk oostelijk van de middenas bevindt. Op de tweede verdieping bevinden zich in 19e eeuwse raamopeningen twee vierkante moderne vensters waarvan de middelste penant wel redelijk in het midden van de gevel zit.

In het muurwerk zijn verschillende bouwfasen te herkennen als gevolg van het ophogen en wijzigen van de gevel (en indeling van de achterbeuk). Het metselwerk van de westelijke en oostelijke penant op de eerste verdieping is gemetseld van bakstenen in kruisverband, baksteenformaat 20,5-21,5 x 9,6-10,0 x 4,0-4,3 cm, tienlagenmaat 51,0-52,0 cm. De gevel is links en rechts voorzien van hoekklezoren en dateert uit de periode ca. 1700 - 1735, (wellicht 1710, bouwjaar achterhuis dat is gemetseld van bakstenen van nagenoeg dezelfde afmetingen). In dit muurwerk zit een sprong van ongeveer een decimeter over het lage dak van nummer 5. Ook de hoekklezoren maken deze sprong. De achtergevel van Brugstraat 3 werd dus een stukje over Brugstraat 5 heen gebouwd waaruit blijkt dat dit bouwdeel van Brugstraat 5 ouder is. Het in kruisverband gemetselde muurwerk tussen, boven en onder de beide vensters op de eerste verdieping is laat 19e eeuws en tegelijk aangebracht met het plaatsen van de grote vensters ten behoeve van de gewijzigde vloerniveau's. Het baksteenformaat is 22,5 x 10,2-11,3 x 5,0 cm, tienlagenmaat 58,0 cm. Het onderste gedeelte van het metselwerk op de tweede verdieping is gemetseld in een kruisverband maar met verstoringen. Zo sluit dit metselwerk met een koppenlaag van verlopende dikte aan op de bovenin gelegen koppenlaag van het 19e eeuwse metselwerk van de eerste verdieping. Dit muurwerk is niet voorzien van hoekklezoren. Een exacte datering is niet te geven maar het is in ieder geval jonger dan ca. 1730. Het muurwerk daarboven is gemetseld van grotere stenen in kruisverband en is waarschijnlijk laat 19e eeuws. Boven de vensters gaat dit muurwerk over in halfsteens werk, het baksteenformaat is 23,5-24,0 x ? x 4,5-5,0cm, tienlagenmaat 55,5 cm. Dit muurwerk hoort bij de houtskeletopbouw die aanvankelijk smaller was met een nauwe ruimte tussen de opbouw en de hoge zijgevel van het hoekhuis (Brugstraat 1). De goot lag hier onderin, ter hoogte van de vloer van de tweede verdieping. De bouwsporen van deze situatie zijn binnen aangetroffen. Op

enig moment is deze ruimte toch dichtgezet en kwam de goot een verdieping hoger te liggen, onderaan de dakrand. De verticale strook metselwerk tegen de zijgevel van het hoekhuis laat deze bouwfase goed zien, het baksteenformaat hiervan is 18,5-19,0 x 9,0-9,5 x 4,0-4,5 cm, tienlagenmaat 48,0 cm. In de gevel bevinden zich twee typen muurankers. Ter hoogte van de balklaag van de tweede verdieping zijn dit drie ankers met op de schieters boven de ankerknoop roestige restanten van wat vermoedelijk enkele krullen zijn geweest. Onder de vensters van de verdieping bevinden zich enkele ankers behorend bij de verdiepingsbalklaag. Boven in de gevel bevinden zich ankers waarmee het houtskelet van de tweede verdieping is verankerd.

Voorgevel van het achterhuis

Boven de overdekte binnenplaats is het muurwerk van de verdieping in het zicht dat voorzien is van een dunne witte pleisterlaag. Het bouwjaar is te lezen in een banderol met het opschrift "Aō 1710" dat geplaatst is in het midden van de gevel vlak boven het dak van de overdekte binnenplaats. Het baksteenformaat is 20,5-21 x 9,0-9,5 x 4,0-4,5 cm, de tienlagenmaat is 53,5-54,0 cm. In dit gevelgedeelte bevinden zich twee zesruits vensters waarvan de kozijnen zijn geprofileerd en wellicht uit 1710 dateren. Het raamhout is 19e eeuws. Rechts bevindt zich een dichtgemetseld ovalen venster uit de bouwtijd van dit gevelgedeelte. De tienlagenmaat van de dichtzetting is 59,0 cm. Ter hoogte van de bovenkant van de vensters bevinden zich enkele forse muurankers. Aan de binnenkant is te zien dat op dit niveau een balk in het muurwerk is opgenomen.

Zij- en achtergevels achterhuis

Deze gevels zijn deels vernieuwd en slechts ten dele in het zicht.

Beschrijving interieur

voorhuis

structuur en indeling

Het voorhuis bestaat uit een voor- en een achterbeuk waarvan de voorbeuk het tweederde gedeelte van het oppervlak beslaat en deel uitmaakt van het oorspronkelijke dwarshuis. Op de scheiding tussen deze twee delen bevindt zich een dragende tussenmuur die oorspronkelijk de achtergevel is geweest. Het hele voorhuis is onderkelderd. Op de begane grond bevindt zich links achter in de voorbeuk de trap naar boven. Hierachter, in de achterbouw, is de wc en een restant van de gang te vinden. Voor het overige is de ruimte ongedeelde, de muur tussen de voor- en de achterbeuk ontbreekt op dit niveau. Ook de achtergevel ontbreekt omdat de overdekte binnenplaats bij het voorhuis is getrokken tijdens de verbouw in 2003.

De indeling van de verdieping wordt in de voorbeuk bepaald door een overloop tegen de tussenmuur, met links de trap van beneden en rechts de trap naar de tweede verdieping. In het midden van de overloop bevindt zich de deur naar de kamer in de achterbouw en een deur naar de voorkamer. De tweede verdieping wordt gekenmerkt door een groot niveauverschil tussen de veel hoger gelegen vloer van de kamer in de achterbouw ten opzichte van de voorbouw. Ongeveer halverwege in de voorbouw bevindt zich een scheidingswand met rechts een deur. De achterkamer is bereikbaar door middel van de rechte trap. In de achterkamer bevindt zich de trap naar de derde verdieping in de voorbouw die bestaat uit een ongedeelde ruimte. De achterbouw heeft geen derde verdieping. Onder het flauw hellende schilddak bevindt zich een zolder over de volledige diepte van het voorhuis, zonder niveauverschil tussen de voor- en de achterbouw. Tijdens de huidige verbouwing is de zoldervloer met balklaag ter plaatse van de voorbouw verwijderd zodat de kapruimte bij de derde verdieping is getrokken.

Kelder

In de kelder van de voorbouw bevond zich een 19de eeuwse gemetselde bakkersoven die tijdens de verbouw is verwijderd. Deze oven had beneden een stookruimte met daarboven het ovengedeelte. De oven was aan de bovenkant voorzien van een gewelf waarop een dik zandpakket lag waardoor de warmte lang vastgehouden kon worden. Stook- en ovengedeelte werden afgesloten door middel van ijzeren deurtjes.

De houten balklaag van de begane grond is tijdens de verbouwing vervangen door een betonnen vloer. De houten vloer van de voorbouw was 19e eeuws, de vloerbalken in de achterbouw waren van

eikenhout en zullen aanzienlijk ouder zijn geweest, wellicht uit de 16e of begin 17e eeuw. Aan de rechterkant (oost) bevond zich tussen twee eiken balken een haardgewelfje waarmee de vroegere stookplaats op de begane grond is gelokaliseerd.

De achterwand van de kelder is gemetseld van bakstenen met een tienlagenmaat van circa 55,5 cm, het baksteenformaat is 23,0-24,0 x 10,5-11,5 x 5,0 cm.

Opvallend is dat in de linker scheidingsmuur (met Brugstraat 5) ter plaatse van de achterbeuk ongeveer ter hoogte van begane grond vloer een eiken balk is ingemetseld met daarop een ingemetselde eiken stijl van de vakwerk scheidingswand.

Begane grond

De begane grond is een hoge ruimte waar na verwijdering van het plafond in de voorbouw verdiepingsbalklaag in het zicht is gekomen. Opmerkelijk is dat deze balklaag haaks op de rooilijn is gelegen en daarmee de grootste breedte overspant. Het betreft drie balkvakken van ongelijke breedte. De middelste twee nagenoeg vierkante eikenhouten balken zijn aanzienlijk zwaarder dan de strijk balken die eveneens van eikenhout zijn vervaardigd. De achterbouw bezit een laat 19de eeuws stucplafond met middenornament met daarboven een 19e eeuwse balklaag. Dit stukplafond is in 2003 verwijderd.

De linker scheidingsmuur met Brugstraat 5 bestaat uit verschillende delen die op een opmerkelijke wijze is geconstrueerd. Het eerste gedeelte achter de voorgevel is een steens muur gemetseld van gele steentjes waar in de 20e eeuw aan de kant van Brugstraat 5 een halfsteens muur tegenaan is gezet. Het valt op dat de muur niet in verband is gemetseld met de voorgevel maar dat er een duidelijke naad zichtbaar is. Het deel van de scheidingsmuur daarachter tot aan de voormalige achtergevel van het dwarshuis is op een bijzonder manier geconstrueerd. De muur is opgebouwd als vakwerkwand van eiken stijlen en regels met daartussen een klampmuur van bakstenen: 30,0 - 30,5 x 14,3-15,0 x ca. 7,0 cm. De gehele constructie van deze wand is niet in het zicht geweest zodat niet het gehele stijl en regelwerk kon worden ingemeten. Op een plaats was te zien dat men voor de plaatsing van een horizontale regel een gat in de tussenmuur heeft gehakt, de regel daarin gestoken en vervolgens met een wig vastgezet in het gat. Een ander opmerkelijk detail betreft de kruising van horizontaal en verticaal regelwerk waar te zien was dat de regels met T-vormige nagels op de stijl waren vastgezet. Dit type nagels wordt vaker aangetroffen, veelal in oude constructies die uit tenminste de 17e eeuw dateren.

De linker muur in de achterbouw bevat op 2,65 meter boven begane grondvloer een horizontale ingemetselde eiken balk. Ongeveer 1 meter hierboven bevindt zich het plafond. Deze balk is waarschijnlijk het restant van een vloer die op dit niveau heeft gezeten. In de scheidingswand tussen de voor- en de achterbouw bevindt zich bij de trap een deur waarvan de onderkant exact overeenkomt met de hoogte van deze voormalige balklaag. Net als in de voorbouw is de scheidingswand hier ook deels gemaakt van stijlen met daartussen grote klampstenen.

Achteraan in de linker muur bevindt zich een witte tegel met in blauw glazuur een bladmotief die waarschijnlijk uit de 19e eeuw dateert.

In het midden van de rechterwand van de achterbouw bevond zich de haardplaats. De belangrijkste aanwijzing hiervoor is de raveling in de kelderbalklaag op deze plaats behorend bij een haardgewelfje.

Eerste verdieping

Voorbeuk: Achter de voorgevel bevindt zich een kamer met een lage zolderingang bestaande uit een balkenplafond dat met 19e eeuws stucwerk is omkleed waarin een profilering is aangebracht. Ook de velden tussen de balken zijn van stucwerk voorzien. Tegen de rechter wand bevindt zich een kachelnis, vermoedelijk uit het tweede kwart van de 19e eeuw. De wanden zijn links en rechts van stucwerk voorzien. Door enkele beschadigingen is te zien dat het stucwerk links op riet is aangebracht. Dit riet is met zinken binddraden vastgezet. Door een beschadiging was te zien dat in de wand een eikenhouten stijl is opgenomen. Midden in de achterwand bevindt zich een opmerkelijke driepaneels deur waarvan het middelste paneel is voorzien een ongebruikelijke roedenverdeling: in het midden een groot ovaal veld met links, rechts, boven en onder een kleine cirkel. In het ovaal is kathedraalglas aangebracht, in de cirkels glas waarin sterren zijn geslepen en in de overige velden rood en blauw glas. Links van de deur bevindt zich de plaats van de voormalige bedstede die door deuren wordt afgesloten en waaronder zich de trap bevindt. Deze deuren met omtimmering waren behangen. Na verwijdering

van dit behang kwam een vermoedelijk 18de eeuwse beschildering te voorschijn, in de kleur groen met een grove marmerimitatieschildering.

Achterbeuk: Een ongeveer vierkante kamer heeft een eenvoudig laat 19e eeuws stucplafond met middenornament. De wanden waren van betimmeringen en jutebespanningen ontdaan zodat dun bepleisterd muurwerk in het zicht kwam waarin een aantal bouwsporen zichtbaar waren. In de scheidingswand tussen de voorbeuk en achterbeuk zit een zware eiken vloerbalkkop van de voorbeuk met daarnaast een fors muuranker. Daaronder was de bovenkant van de deur te zien die vroeger toegang gaf tot de oorspronkelijke eerste verdieping die voor de laat 19e eeuwse verbouwing aanzienlijk lager lag. (dit is het niveau van de zoldervloer onder het lessenaarsdak) Verder was de trap vanaf het trappenhuis in de voorbeuk te zien die vanaf het tussenbordes omhoog voerde. Deze trap werd dichtbezet toen in 1951 de hoek van deze kamer een toilet werd gemaakt. De vloer werd over de trap dichtgezet en de deur werd afgetimmerd. In deze tussenmuur is nog een vierkante opening te zien die is dichtgezet met allerlei hergebruikte planken. Deze was vroeger waarschijnlijk de toegang tot de 2e verdieping totdat dit aan het einde van de 19e eeuw werd gewijzigd in verband met het wijzigen van de vloerniveau's. Hierachter, in de voorbeuk zit de trap naar de tweede verdieping. In de oostwand (de zijgevel van het hoekhuis) is vaag een schuine lijn zichtbaar, vermoedelijk de aftekening van het lessenaarsdak van de oorspronkelijke achterbeuk. Op de muur werd een krant gevonden met het jaar 1882, wellicht het jaar tal van de verbouwing van de achterbeuk waarbij de vloerniveau's de huidige hoogte kregen.

Tweede verdieping

Voorbeuk: De ruimte is onderverdeeld in een voorkamer met daarachter links een slaapkamer en rechts een overloop waar ook de trappen zijn te vinden. De voorkamer heeft een eenvoudig balkenplafond van lichte balken met kwart ronde profilering. De vensters aan de voorkant zijn voorzien van een eenvoudige betimmering waarbij onder de vensters een zware eiken balk is omtimmerd die van links naar rechts achter de voorgevel ligt. Aan deze balk hangen de zware eikenhouten vloerbalken. Waarom deze constructie is toegepast is niet geheel duidelijk. Een dergelijk constructie wordt toegepast om het gewicht af te leiden, dit kan zijn gedaan in verband met de vensterindeling waarbij geen balken op een venster mogen rusten.

In het midden tegen de achterwand is een eenvoudige 19e eeuwse zwarte schouw met rechte boezem en geprofileerde lijst. Rechts daarvan voert een vierruits glasdeur met paneel naar de overloop, links daarvan een behangdeur naar de slaapkamer die links van de overloop is gelegen. De wanden waren tijdens het eerste bezoek nog met jutte bespannen en van behang voorzien.

Achterbeuk: De tweede verdieping van de achterbeuk ligt aanmerkelijk hoger en bestaat uit een kamer met aan de rechterkant een kast. Deze kast zit in de tussenruimte welke de goot bevatte en die later is dichtgezet. De constructie van de wanden bestaat uit stijlen met daartussen halfsteens muurwerk (zie beschrijving exterieur. In deze kamer is een eenvoudige rechte trap naar de derde verdieping in de voorbeuk.

De tweede verdieping van het voorhuis, gefotografeerd in 2003.

Derde verdieping

Alleen de voorbeuk heeft een derde verdieping gehad, tijdens de verbouwing van 2003/2004 is de zoldervloer met balken verwijderd zodat de stahoogte verbeterde en de oorspronkelijke zolder kwam te vervallen. In feite is de derde verdieping daardoor de zolderverdieping geworden maar wel met een hoge borstwering. Tot de verbouwing bestond de ruimte uit een niet afgewerkte constructie van de houtskeletopbouw zoals bij het exterieur is geschreven. Aan de voorkant bevinden zich drie liggende vensters met verticale middenroede.

De derde verdieping van het voorhuis naar voren gezien, voordat de constructie werd gewijzigd tijdens de verbouwing van 2003.

Zolder

Tot de verbouwing had het huis over de hele lengte (voor- en achterbeuk) een lage zolder onder een eenvoudige rondhouten sporenkap. Tijdens de verbouw van 2003/2004 is de gehele kap vernieuwd, alleen de houtskeletconstructie van de achterbeuk is compleet behouden gebleven.

Interieur achterhuis

Door ingrijpende vernieuwingen in onder andere de tweede helft van de 20^e eeuw zijn geen noemenswaardige interieurindelingen en afwerkingen bewaard gebleven.

Waardstelling

Het pand is van belang vanwege:

- De stedenbouwkundige situering als onderdeel van de noordelijke wand van de Brugstraat. Het pand vormt samen met nr 5 het oorspronkelijke dwarshuis dat een duidelijke relatie heeft met het hoekhuis (Brugstraat 1) en dit ensemble vormt een kenmerkend onderdeel van de middeleeuwse stedenbouwkundige ontwikkeling van Groningen.
- De samenhang met Brugstraat 5 als dwarshuis uit 1545 (d). Ook typologisch is dit huis van belang als kenmerkend voorbeeld van de ontwikkeling van voornamelijk middeleeuwse huizen in de stad Groningen.
- De karakteristieke 19e eeuwse architectuur van de voorgevel waarbij de winkelpui met gietijzeren zuilen in het bijzonder genoemd moet worden. De voorgevel van het achterhuis uit 1710 is van belang (hoewel incompleet) vanwege zijn zeldzaamheid.
- De bijzondere constructie waarin de bouwgeschiedenis afleesbaar is. In het bijzonder moet genoemd worden de muren, balken en muurplaat van het oorspronkelijke dwarshuis, de later aangebrachte scheidingsmuur met nr. 5 die gedeeltelijk een zeldzame vakwerkconstructie bevat en de unieke 19e eeuwse houtskeletconstructie van de bovenste verdieping.
- De interieurafwerking met bijzondere 18e en 19e-eeuwse deuren, schouw, omstucte balken etc.

Aanbevelingen

Gezien de sterke relatie van dit pand met Brugstraat 5 verdient het aanbeveling dit pand uitgebreider te onderzoeken en in te meten. Verder verdient het aanbeveling om Brugstraat 1 nader te onderzoeken wanneer hier een verbouwing plaatsvindt. Aangezien het pand grotendeels is vernieuwd zal het onderzoek zich moeten concentreren op de linker zijgevel en eventueel behouden gebleven balklagen.

Uittreksel uit het bouwdoossier van de dienst RO/EZ van de Gemeente Groningen.Uittreksel uit het bouwdoossier **Brugstraat 3**

Bouwdossiernummer: B 10367

1 april 1926

De heer L. Barnstijn krijgt vergunning voor de aanleg van een privaat met waterspoeling, de fecaliën kunnen gedeeltelijk door de bestaande buisleiding en gedeeltelijk door een nieuw aan te leggen buisleiding afgevoerd worden naar het gemeente riool. Dit overeenkomstig de tekening. Architect: G. Saville te Groningen.

12 juni 1926

De heer L. Barnstijn krijgt vergunning om in afwijking van de vergunning van 1 april 1926 het privaat 2,15 meter hoog te maken in plaats van 2,60 meter hoog.

15 juli 1933

Louis Barnstijn krijgt vergunning tot het aanbrengen van 1 winkelautomaat.

31 mei 1946

Rapport oorlogsschade: Glasschade, timmerwerk, loodgieterswerk, verf en behangwerk, onvoorzien en winst: totaal 566,-- gulden. Eigenaar H. Barnstijn-Godschalk.

11 juni 1951

We. H. Barnstijn geb. Godschalk krijgt vergunning voor het bouwen van een privaat met portaal op de eerste verdieping overeenkomstig de tekening.

21 september 1951

Het werk waarvoor op 11 juni 1951 vergunning is verleend is geschied.

8 oktober 1968

J. Reilman krijgt vergunning voor het aanbrengen van een reclame lichtbak. Aanvraag met foto van de voorgevel.